

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 343.2

Акимова А. С.,
начальник юридичного відділу
Товариства з обмеженою відповідальністю «АЛЬТУС-ФІНАНС»

ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ З ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ

FEATURES OF THE OBJECT OF CRIMES COMMITTED WITH PARTICULAR CRUELTY

У статті досліджено питання про об'єкт злочинів, вчинених з особливою жорстокістю. Особливу увагу приділено поняттю об'єкта злочину у науці кримінального права. Запропоновано визначення об'єкту злочину у складах злочину, передбачених п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України та ч. 1 ст. 434 КК України.

Ключові слова: об'єкт злочину, особлива жорстокість, умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю, погане поводження з військовополоненими, пов'язане з особливою жорстокістю.

В статье исследован вопрос об объекте преступлений, совершенных с особой жестокостью. Особое внимание уделено понятию объекта преступления в науке уголовного права. Предложено определение объекта преступления в составах преступления, предусмотренных п. 4 ч. 2 ст. 115 УК Украины и ч. 1 ст. 434 УК Украины.

Ключевые слова: объект преступления, особая жестокость, умышленное убийство, совершенное с особой жестокостью, плохое обращение с военнопленными, связанное с особой жестокостью.

The article deals with the question of object of crimes committed with special cruelty. Special attention is paid to the „object of crime” notion in science of criminal law. The definition of „object of crime” notion under composition of crime specified in cl. 4 p. 2 of art. 115 and p.1 art. 434 of the Criminal Code of Ukraine is proposed.

Key words: object of crime, special cruelty, premeditated murder committed with special cruelty, maltreatment to prisoners of war, connected with special cruelty.

Постановка проблеми. Об'єкт злочину, як елемент складу злочину має важливе значення для теорії кримінального права та практики. Відсутність законодавчого закріплення поняття «об'єкт злочину», дає підґрунтя для дискусій з цього приводу. Багато вчених розглядали у своїх наукових працях феном об'єкту злочину. Так, у теорії кримінального права неодноразово змінювалась позиція щодо розуміння об'єкту злочину. Правильне вирішення питання про об'єкт злочину має важливе теоретичне і практичне значення. Саме об'єкт дозволяє визначити соціальну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відмежуванню його від суміжних суспільно небезпечних посягань.

Аналіз досліджень і публікацій. На різних етапах розвитку кримінально-правової науки, аналізом об'єкта злочину займалися такі науковці, як С.Б. Гавриш, А.В. Наумов, Г.П. Новосьолов, С. Расторопов, О. Зателєпін, В.М. Трубников та ін. Однак серед вчених немає єдиної позиції щодо того, чому саме завдається шкода під час вчинення злочинного діяння.

Метою написання даної статті є аналіз чинного законодавства та теоретичних положень з метою з'ясування особливостей об'єкту злочинів, вчинених з особливою жорстокістю, задля правильної кваліфікації злочинних діянь, що у свою чергу зробить

можливим скорочення латентності за подібними діяннями.

Особлива жорстокість є способом вчинення злочину, у тому числі, підставою, що обтяжує покарання, а відтак, її наявність у складі злочину залежить, виключно від кожного конкретного вольового акту особи, що вчинює злочин. Розглядатимемо поставлене питання на прикладі двох наступних складів злочину, де особлива жорстокість є обов'язковою ознакою складу злочину, а саме, умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України) та погане поводження з військовополоненими, пов'язане з особливою жорстокістю (ч. 1 ст. 434 КК України).

Актуальність обраної теми пропонуємо розглянути у чотирьох аспектах: соціальному, політичному, юридичному і науковому.

Соціальним аспектом даного питання є норми, зазначені у статтях 3 і 28 Конституції України (надалі – КУ). Відповідно до яких, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не

може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам [6].

Оскільки до владних питань відносяться питання запобігання насилля та катування, а, окрім того, супровідні питання – охорона здоров'я, недопущення перебування на ринку країни продукції, що пропагує жорстокість, то ця проблема є також і політичною.

Як вже зазначалося вище, у чинному Кримінальному кодексі України, особлива жорстокість є обов'язковою ознакою у двох складах злочину, передбачених п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України та ч. 1 ст. 434 КК України. Окрім того, вчинення злочину з особливою жорстокістю є однією з обставин, що обтяжує покарання, при його призначенні, перелік яких є вичерпним. Отже, ця проблема є також і юридичною.

Враховуючи те, що головним завданням науковців є розробка теорії, яку потім застосовують на практиці, можна виділити і четвертий аспект – науковий. У своїй роботі ми прагнемо висвітлити особливості об'єкту злочинів, вчинених з особливою жорстокістю, задля використання цих напрацювань на практиці, з метою правильної кваліфікації злочинних діянь.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Відомо, що суспільна небезпечність будь-якого діяння з кримінально-правової точки зору обумовлюється тим, що таке діяння спричиняє або створює загрозу спричинення шкоди поставленим під охорону кримінального закону соціальним цінностям.

Характер злочину, його суспільна небезпечність визначаються насамперед об'єктом, на який він посягає. У залежності від вибору законодавця тих або інших об'єктів кримінально-правової охорони і специфіки їх захисту, можна судити про пріоритетні напрямки кримінально-правової політики держави, про ступінь важливості охоронюваних у державі благ, які, як відомо, визначаються рівнем розвитку суспільства, станом культури, мораллю тощо.

У радянський період безальтернативною позицією було визнання під об'єктом злочину найбільш важливих, найбільш значущих для інтересів суспільства та держави саме суспільних відносин, яким злочинні посягання спричиняють або можуть спричинити значний збиток. Аргументом на користь такої позиції, було те, що суспільні відносини у державі знаходяться у нерозривному зв'язку з особистістю як суб'єктом, носієм цих суспільних відносин.

Чинний Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам. Для здійснення цього завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили (ст. 1 КК України) [7].

Член української делегації Робочої групи з підготовки проекту Кримінального кодексу України,

керівник зазначеної Робочої групи В.Я. Тацій, аналізуючи здобутки КК України, зазначає, що система Особливої частини КК України втілила не тільки певні теоретичні напрацювання з питань її побудови, але, що головне, визначила систему суспільних відносин та соціальних цінностей, що склалися в Україні у перші десять років її формування як незалежної демократичної держави, підлягають кримінально-правовій охороні [13, с. 30].

Зі створенням самостійної держави Україна, з розвитком та розбудовою демократії у ній, стало можливим для науковців криміналістів, зокрема, висловлення власних альтернативних думок, не насаджених державними установками. Тобто, у науці кримінального права з'явилися наступні підходи до розуміння об'єкту злочину.

На думку О. Зателепіна, об'єктом злочину є охоронювана кримінальним законом соціальна безпека, тобто стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави, що може бути піддана злочинному посяганню, за яке передбачена кримінальна відповідальність [5, с. 31].

С.Б. Гавриш пропонує концепцію «об'єкт злочину – правове благо як певна цінність». На його думку, правове благо завжди піддається злочинному впливу, а тому цьому благу спричиняється шкода, яка може бути встановлена, насамперед завдяки розумінню його як цінності. Саме від цінності правового блага як об'єкту залежать характер, зміст і розмір наслідків злочинного діяння особи. Наслідки злочину і є оцінкою ступеня ураження охоронюваного правового блага і викликаних цим змін у дійсності, які знаходять своє вираження у конкретній кількісно-якісній категорії (тяжкі тілесні ушкодження, масова загибель тварин, руйнування екосистеми і т.п.) [1, с. 64].

Об'єкт злочину як «блага (інтереси), на які посягає злочинне діяння і які охороняються кримінальним законом», також розглядає А.В. Наумов. Але він зазначає, що віднесення тих чи інших благ (інтересів) до об'єкта злочину зовсім не означає, що ці інтереси є об'єктами виключно кримінально-правової охорони. Такими стають лише найбільш небезпечні посягання на ці об'єкти, передбачені тільки кримінальним законом [11, с. 82].

В.М. Трубников, кажучи про безпосередній об'єкт злочину, має на увазі соціальну оболонку як соціальну сутність конкретного індивіда, члена суспільства. Оскільки саме ця соціальна оболонка і піддається у першу чергу злочинному впливу. На його думку, соціальній оболонці завжди спричиняється шкода, збиток, незалежно від того, чи підпадають суспільні відносини під сферу правового регулювання чи ні, а також заборонені чи ні правом. Безпосередній об'єкт злочину – це завжди те, що стоїть за соціальною оболонкою, всередині соціальної оболонки і те, що ми вже прямо (особисто) сприймаємо (майно (приватне, колективне, держане), здоров'я, життя і т. д.) [11, с. 87].

У дорадянський період об'єктом злочину визнавалась окремо взята людина або певна кількість людей,

що являли собою, як у кожному цивілізованому суспільстві, найвищу цінність. Поряд з цим існувала теорія об'єкта злочинного діяння як правового блага, згідно з якою об'єктом кримінально-правової охорони називалися життя, здоров'я, власність та інші цінності [10, с. 38]. Як бачимо, саме до такої ідеї визначення об'єкта злочину почали поступово повертатися вітчизняні науковці.

Абсолютно правильною, на наш погляд, є думка В.Я. Тація, що «права людини є певним ціннісним орієнтиром, який дає змогу застосувати «людський вимір» не лише до держави, права, закону, правопорядку, а й до громадянського суспільства, оскільки ступінь його зрілості значною мірою залежить від якісного стану справ з правами людини, від обсягу їх реалізації» [12, с. 7].

Як зазначає у своїх працях С. Расторопов, «якої б позиції не дотримувався той чи інший автор у трактуванні суспільних відносин як об'єкта злочину, вона рідко знаходила своє підтвердження при аналізі окремих складів злочину, оскільки виявлялось, що їх об'єктом виступають: «суспільний та державний устрій», «зовнішня безпека», «особистість», «життя та здоров'я людини», «права та свободи громадянина», «статева свобода (або недоторканість «жінки», «інтереси правосуддя» та інше, тобто те, що саме по собі не можна називати суспільними відносинами» [10, с. 40].

А.В. Наумов констатував, що теорія об'єкту як суспільних відносин у ряді випадків відверто не спрацьовує. Особливо, щодо злочинів проти особистості, зокрема, до вбивства і нанесення ушкодження здоров'ю людини [8, с. 38].

Таким чином, у сучасній вітчизняній науці кримінального права існує два основні підходи до визначення поняття «об'єкт злочину». Перший – де під об'єктом будь-якого злочину розуміють суспільні відносини, що охороняються апаратом кримінально-правового примусу. Другий, що виражається у певній тенденції відмови від розуміння об'єкта злочину як суспільних відносин, що охороняються законом, і де під об'єктом злочину розуміють суспільно визначені цінності, блага та інтереси, на які посягає злочинне діяння.

Дослідивши підходи щодо розуміння феномену об'єкта злочину, схилиємось до думки, що специфічність об'єкта злочину, вчиненого з особливою жорстокістю полягає саме у тому, що ним є певне благо, а саме, життя та здоров'я людини, честь, гідність, недоторканність, тілесна цілісність при катування та жорстокому поводженні, моральний та фізичний розвиток дитини.

Під особливою жорстокістю слід розуміти діяння, вчинене шляхом знущання, мучення, катування жертви або застосування до неї садистських методів або шляхом заподіяння потерпілому великої кількості поранень, у разі встановлення, що винний, коли наносив їх потерпілому, бажав заподіювати йому тим самим особливих страждань у процесі здійснення ним діяння, а також якщо воно вчинювалось у присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім особливих психічних чи моральних страждань; а також вчинення примусового впливу на людини, що заподіює прижиттєві страждання фізич-

ному або психічному здоров'ю потерпілого у присутності неповнолітніх.

Проблема, що розглядається, має підґрунтя – п. 4 ч. 2 ст. 115 Розділу II «Злочини проти життя та здоров'я особи» та ч. 1 ст. 434 Розділу XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)» чинного Кримінального Кодексу України.

Виходячи зі змісту п. 4 ч. 2 ст. 115 ККУ, об'єктом даного злочину, на нашу думку, є не лише життя людини, а і її недоторканність та гідність, в окремих випадках може бути, фізичний та моральний розвиток неповнолітніх.

Об'єктом злочинів проти законів і звичаїв війни є порядок, що визначає виконання військовослужбовцями вимог міжнародних конвенцій.

Відповідно до ч. 9 ст. 1 ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 № 2232-ХІІ, військовослужбовці – це особи, які проходять військову службу [4].

Указом Президії Верховної Ради УРСР від 03.07.1954 р. «Про ратифікацію Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни» була ратифікована Женевська конвенція про поведження з військовополоненими [14], згідно з якою з військовополоненими необхідно завжди поводитися гуманно. Будь-який незаконний акт чи бездіяльність з боку держави, що тримає у полоні, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого, що перебуває під її охороною, забороняються та будуть розглядатись як серйозне порушення цієї Конвенції. Зокрема, жодного військовополоненого не можна піддавати фізичному каліченню або медичним чи науковим експериментам будь-якого характеру, які не обґрунтовані потребою у проведенні медичного, стоматологічного або стаціонарного лікування військовополоненого та не здійснюються в його інтересах. Так само військовополонені завжди повинні бути захищеними, зокрема від актів насилля чи залякування, а також від образ та цікавості публіки. Застосування репресалій до військовополонених забороняється (ст. 13 Женевської конвенції про поведження з військовополоненими) [3].

Ст. 14 Женевської конвенції про поведження з військовополоненими, регламентовано, що «Військовополонені за всіх обставин мають право на повагу до їхньої особи й честі. З жінками необхідно поводитися з усією повагою, зумовленою їхньою статтю, й у всіх випадках з ними необхідно поводитися так само прихильно, як і з чоловіками. Військовополонені повністю зберігають свою цивільну правоздатність, яку вони мали на момент узяття у полон. Держава, що тримає у полоні, не може обмежувати здійснення прав, які забезпечує така правоздатність, за винятком того, наскільки такого обмеження вимагають умови полону» [3].

Що стосується об'єкта злочину, передбаченого ч. 1 ст. 434 КК України, а саме, погане поведження з військовополоненими, пов'язане з особливою жорстокістю, вважаємо, що ним є недоторканність, здоров'я, честь та гідність військовослужбовця, як спеціального суб'єкта злочину.

Пропонуємо розглянути поняття «здоров'я, честь, гідність та недоторканість» у кримінально-правовому сенсі, як найбільш потенційних об'єктів злочинів, що розглядаються у даній статті. Так, на наш погляд, у кримінально-правовому сенсі вдалими є визначення здоров'я С. Расторопова, який під ним розуміє фактичний фізичний стан організму людини на момент, на початок злочинного впливу на нього [9, с. 44].

Поняття честі та гідності найбільш вдало було сформульовано О.М. Храмцовим, який під честю, як об'єктом кримінально-правової охорони, розуміє оцінку людини з боку суспільства, яка формується у відповідності із суспільно значущими вчинками та діями людини, що відповідають моральним нормам суспільства. А під гідністю – частину моральної самооцінки особи, яка найбільш повно збігається із загально визначеними моральними нормами даного суспільства [15, с. 176].

З'ясовуючи сутність поняття «недоторканості особи», нами зроблений компаративістський аналіз конституційних прав (ст. 29, 32 Конституції України), взятих під охорону кримінальним законом, і зроблено наступний висновок. Недоторканність – це 1) конституційна гарантія; 2) фізичний стан особи, який може бути порушений діями іншими суб'єктів правовідносин. Саме завдяки конституційно закріпленій гарантії недоторканості особи встановлені межі, правомірно порушити які можливо лише у випадках, прямо передбачених законом. Так, право на свободу, зокрема виражене у гарантії від незаконного затримання особи (що є характерним для складу злочинів, передбачених п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України та ч. 1 ст. 434 КК України). Також, доцільно розглянути в якості різновиду недоторканості сутність поняття недоторканості особистого життя, під яким Л.В. Ємчук, з думкою якої

ми погоджуємося, вважає життєдіяльність людини в особливій сфері відносин, яка зумовлюється конкретними проявами самого життя. Цю сферу не можливо визначити як константу, оскільки вона перебуває у постійному розвитку. Тому в юридичній літературі у поняття приватного (особистого) життя включається максимально широке коло відносин, які не підлягають прямому державному контролю [2, с. 18].

Висновки. У кримінально-правовій науці існує дві діаметрально-протилежні концепції щодо об'єкта злочину. На наш погляд, всі наявні концепції є правильними самі по собі, але здебільшого односторонні, оскільки у процесі життєдіяльності людини такі категорії як блага, цінності, інтереси, люди тощо, пов'язані між собою. Посягаючи на одну категорію, особа-злочинець у тій чи іншій мірі посягає на іншу.

На нашу думку, доктриною, що найбільш об'єктивно відповідає сучасним уявленням юриспруденції та реаліям сьогодення, та яка кореспондується з чинним законодавством (ст. 1 КК України) є та, за якої «об'єкт злочину – це правове благо як певна цінність».

Проте, ми вважаємо, не слід повністю відмовлятися від концепції об'єкта злочину, як суспільних відносин, оскільки об'єктом деяких злочинів дійсно доцільно визнавати саме суспільні відносини.

Підсумовуючи вищевикладене, ще раз зауважимо, що особливістю об'єктів злочинів, вчинених з особливою жорстокістю є те, що ними виступають не суспільні відносини, а певні блага, зокрема такі як життя людини (військовослужбовця як спеціального суб'єкта злочину), недоторканність, честь, гідність, фізичний та моральний розвиток неповнолітніх, тілесна цілісність при катуванні та жорстокому поводженні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гавриш С.Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины: проблемы теории и развитие законодательства / С.Б. Гавриш. – Харьков : Основа, 1994. – 640 с.
2. Ємчук Л.В. Конституційно-правове регулювання особистого та сімейного життя людини і громадянина : дис. ... канд. юр. наук / Л.В. Ємчук. – 2015. – 225 с.
3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_153.
4. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>.
5. Зателєпин О. К вопросу о понятии объекта преступления в уголовном праве / О. Зателєпин // Уголовное право. – 2003. – №1. – С. 29-31.
6. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page>.
8. Наумов А.В. Уголовное право. Общая часть. Курс лекций / А.В. Наумов. – М., 1957. – С. 124.
9. Расторопов С. Объект преступления против здоровья человека / С. Расторопов // Уголовное право. – 2004. – №1. – С. 43-45.
10. Расторопов С. Понятие объекта преступления: история. Состояние, перспектива / С. Расторопов // Уголовное право. – 2002. – №1. – С. 37-40.
11. Трубников В.М. Новый взгляд на объект преступления / В.М. Трубников // Право і безпека. – 2002. – №1. – С. 81-88.
12. Тацій В. Людина і права держава: проблеми взаємовідносин і взаємодії / В. Тацій // Вісник академії правових наук України. – 2008. – № 2 (53). – С. 3-12.
13. Тацій В. Десять років чинності Кримінального кодексу України: здобутки та шляхи вдосконалення / В. Тацій // 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 13–14 жовтня 2011 року. – 2011. – С. 29-34.
14. Про ратифікацію Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни : Указ Президії Верховної Ради УРСР від 03.07.1954 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/114%D0%B0-03>
15. Храмцов О.М. Про співвідношення злочину, передбаченого статтею 182 КК України, і інституту дифамації як суспільно небезпечного діяння проти честі та гідності людини / О.М. Храмцов // Право і безпека. – 2004. № 3'1. – С. 174-177.